

Huis Doorn en Kasteel Sterkenburg

de vierkante toren, na zo'n 30 maanden door steigers aan het oog onttrokken te zijn, in volle glorie weer tevoorschijn.

Voor zover (restauratie)werkzaamheden aan een historische buitenplaats überhaupt ooit 'gereed' zouden kunnen zijn beoogt Stichting Behoud Sterkenburg in de komende jaren – afhankelijk van de beschikbare fondsen en subsidies – de 'totaalrestauratie' af te ronden. Er is in de afgelopen 5 jaar veel verwezenlijkt, maar er dient nog zeer veel te geschieden. De diverse monumentale bruggen, het balkon, de reconstructie van het oostelijk koetshuis en het herstel van park en tuinen, waarmee de ridderhofstad Sterkenburg weer in al zijn 19e-eeuwse grandeur zal herrijzen.

© Stichting Landgoedvrienden, 2011
Redactie: Mr O.W.C. Mertens

Doorn en Sterkenburg

EXCURSIE STICHTING LANDGOEDVRIENDEN
JUNI 2011

Inleiding

Het gebied ten zuidwesten van de stad Utrecht kan één van de meest arcadische gebieden van Nederland genoemd worden: een vrijwel onaangetaste oase van ruimte en rust, zeer centraal in het land, waar natuurschoon en cultureel erfgoed hand in hand gaan. Wat deze streek uniek maakt is het grote aantal kastelen en buitenplaatsen dat hier, als een soort feodale lintbebouwing, te vinden is. De hoogbouw in deze ‘Nederlandse Loirestreek’ wordt dan ook gevormd door de talloze middeleeuwse torens die al eeuwen uit het oude geboomte oprijzen. Stichting Landgoedvrienden zet twee oude kastelen, beide gelegen in het befaamde Langbroekerweteringgebied, in de schijnwerpers: Huis Doorn, gelegen bij het gelijknamige dorp, en Kasteel Sterkenburg, tussen Driebergen-Rijsenburg en Langbroek.

HUIS DOORN

Het Huis Doorn, oorspronkelijk een 14^e-eeuwse waterburcht op de Utrechtse Heuvelrug, is met name bekend door zijn laatste bewoner: de Duitse keizer Wilhelm II (1859-1941), die in 1918 vanuit Duitsland naar het (neutrale) Nederland vluchtte en Huis Doorn van 1920 tot 1941 bewoonde. Het huis, thans museum, is ingericht met een imposante collectie meubelen, schilderijen en *Kunstgewerbe* uit de keizerlijk paleizen in Duitsland. Onaangeroerd sinds het overlijden van Wilhelm II maakt deze collectie van Huis Doorn en *time capsule* waar de tijd sinds 1941 stil staat. Momenteel wordt er hard gewerkt aan de restauratie van de fraaie collectie schilderijen.

In een lijst van goederen van de Utrechtse Sint-Maartenskerk van kort na 838 wordt reeds een ‘Villa Thorhem’ ofwel ‘Hof Doorn’ genoemd; later was dit hof (of ‘curtis’) in bezit van de Utrechtse Domproost dijk. Omstreeks 1200 kwam het kasteel in handen van de domproost zelf en tot 1635 zou het als diens residentie (uithof) door diverse domproosten worden bewoond

De oudste delen van Huis Doorn stammen uit de laatste decennia van de 13^e eeuw. Als bouwheren van het kasteel komen de domproosten Bouchard van Henegouwen (zoon van graaf Jan I van Holland, Zeeland en Henegouwen, domproost van circa 1275 tot 1285 en later bisschop van Metz) en Adolf graaf van Waldeck (domproost van

de Groot (1919-2000). De rest van het landgoed Sterkenburg behield de familie Steengracht in eigendom – hetgeen tot op heden het geval is. Door deze verkoop werd Sterkenburg voor het eerst in zijn lange geschiedenis opgesplitst, waarbij het kasteel (met de meeste Rijksmonumentale onderdelen) voortaan een afzonderlijk landgoed zou gaan vormen.

Vanaf 1978 tot het begin van de 21^e eeuw zou kasteel Sterkenburg en het tuinmanshuis door De Groot aan velerlei lieden van divers pluimage verhuurd worden, hetgeen de staat waarin deze gebouwen verkeerden niet ten goede kwam. In 2004 werd Sterkenburg verkocht aan de huidige eigenaren. Onder auspiciën van de Stichting Behoud Sterkenburg wordt Sterkenburg sinds 2006 zorgvuldig gerestaureerd. De stichting legt zich intensief toe op het wegwerken van het achterstallig onderhoud van ruim een halve eeuw en streeft naar de hoogtijdagen die Sterkenburg in de 19^e eeuw kende. Inmiddels zijn de moestuinmuren (2006), het westelijk koetshuis (2007-2009) en het tuinmanshuis (2008-2009) gerestaureerd. Met de restauratie van het kasteel, die in 2006 aanving, gaat heel wat meer gemoed; thans is ook het binnenhuis grotendeels gerestaureerd en in mei 2011 kwam

Huis Doorn en Kasteel Sterkenburg

De heer Kneppelhout gaf zowel het hoofdhuis als de bijgebouwen (de twee koetshuizen en het tuinmanshuis) een totale facelift, waarbij het kasteel een neogotische uitstraling kreeg. In 1854 volgde nog een tweede verbouwing, waarbij de strakke, neogotische façade van het hoofdhuis een meer eclectisch uiterlijk kreeg. Na verbouwing van de koetshuizen (1854) – die beide werden ingekort en gepleisterd – en het tuinmanshuis (1856) verrezen nog een duiventoren (1863) en een oranjerie (1865). Als sluitstuk werd in 1867 aan de westzijde van het hoofdhuis een vierkante toren gebouwd, zowel als tegenhanger van de ronde toren – dit gaf het huis een evenwichtiger karakter – maar in het bijzonder ten behoeve van sanitaire voorzieningen.

De architect was Nicolaas Johannes Kamperdijk (1815-1887). De toen moderne materialen die bij deze verbouwing van Sterkenburg werden gebruikt – naar nu blijkt niet altijd even gelukkig gekozen – zijn typerend voor Kamperdijk: terracotta ornamenten (vermoedelijk van de Zeister terracotta-fabriek van E.C. Martin), zink (van de firma Ludwig Schütz uit Zeist) en portlandcement.

20^e en 21^e eeuw: verwaarlozing en herrijzenis

Sinds de jaren '30 van de 20^e eeuw ging de staat waarin Sterkenburg verkeerde gestaag achteruit; rond die tijd werd ook het koetshuis aan de oostzijde gesloopt. De toenemende verwaarlozing werd nog eens bespoedigd door de Tweede Wereldoorlog, hoewel het kasteel er gelukkig vrij ongeschonden doorheen is gekomen. Van bewoning van het hoofdhuis was geen sprake meer.

Eind jaren '40 werd Sterkenburg in erfpacht gegeven aan de psycholoog Frans Cornelis Brinkerink (1906-2003), die er een kostschool (Stichting Jeugdland) en onderwijsinstituut vestigde dat er tot het begin van de jaren '70 gevestigd zou zijn. Het westelijk koetshuis en tuinmanshuis werden in 1946 verbouwd ten behoeve van bewoning en ten dienste van de school. De opleving, met name van park en tuinen, ten tijde van Dr Brinkerink bleek echter van korte duur, mede door een gebrek aan financiële middelen.

In 1970 was Sterkenburg inmiddels geheel in handen gekomen van de kinderen van Jhr Joan Willem Steengracht van Oostcapelle en Anna Rutheria Kneppelhout. Zij verkochten het kasteel met enige bijgebouwen (waaronder het in 1976 uitgebrande westelijk koetshuis) en het tuinmanshuis en ruim vijf hectare grond in 1978 aan Hendrik

Huis Doorn en Kasteel Sterkenburg

1285 tot 1301, later Prinsbisschop van Luik) in aanmerking; waarschijnlijk laatstgenoemde, want blijktens een akte uit 1289 moest de parochie Monster 12 pond betalen aan de domproost ten behoeve van de bouw van de Hof te Doorn. Het toenmalige kasteel bestond uit een rechthoekig gebouw met drie ronde torens en op de vierde hoek een poorttoren. De domproosten voerden op Doorn grote staat, hetgeen een doorn in het oog was van het domkapittel.

Toen in 1322 domproost Floris van Jutphaas zich verzette tegen een nieuwe bisschop riep het domkapittel graaf Willem III van Holland om hulp, die het recent gebouwde kasteel grotendeels verwoestte. In 1347 kreeg domproost Hendrik van Mierlaer toestemming het kasteel te herbouwen, een bouwproject dat in 1356 nog gaande was.

In 1536 werd Huis Doorn, toen bewoond door domproost Johannes Slaghek, als één der eerste kastelen in het Stichting door de Staten van Utrecht erkend wordt als ridderhofstad, waarmee belangrijke rechten (zoals zitting in de Utrechtse ridderschap) gepaard gingen.

Huis Doorn werd in 1635 door het (na de reformatie seculiere) domkapittel voor 8000 gulden verkocht aan kanunnik Reinier van Golstein, die het huis in 1633 – toen in ruïneuze staat – al in huur

Huis Doorn en Kasteel Sterkenburg

had. Van Golstein was reeds begonnen met de restauratie van het kasteel en zou hieraan ruim 17.000 gulden uitgeven. Zijn zoon Philip verkocht het kasteel in 1649 aan de graaf Cai Bertram Brockdorff (1619-1689), telg van een adellijk geslacht uit Sleeswijk-Holstein. Deze droeg het kasteel in 1667 over aan zijn zoon Cai Lorenz graaf von Brockdorff (1646-1725), die er ruim 40 jaar zou wonen.

In 1701 wordt het kasteel opnieuw eigendom van een domproost, en wel Frederik Willem van Diest. Zijn dochter Anna Juliana trouwt met Arent Carel baron van Hammerstein, opperjagermeester van de Prins van Oranje, die in 1730 Huis Doorn in eigendom zou verkrijgen. Bij het overlijden van de douairière Van Hammerstein in 1762, vererft het kasteel op Herman Frederik Richard Lijnslager, koopman en oud-majoor der infanterie. Door een slopende ziekte zag hij zich in 1792 genoodzaakt het kasteel, dat niet (meer) door hem werd bewoond, te verkopen.

Nieuwe eigenaar van huis en heerlijkheid Doorn, voor de kapitale som van 79.000 gulden, werd de puissant gefortuneerde Wendela Eleonora ten Hove (1750-1814), douairière Mr Jan Carel des H. R. Rijksgraaf Godin (1752-1787). Zij liet het oude kasteel, met nog middeleeuws grondplan, in 1796 ingrijpend verbouwen tot een strak,

Huis Doorn en Kasteel Sterkenburg

Hendrik van Lunteren (1780-1848), één van de meest prominente landschapsarchitecten uit de Nederlandse geschiedenis. Hierbij werd de rechte oprijlaan verlegd naar de huidige, afbuigende dreef (waarbij het vroeg-17e eeuwse poortgebouw helaas werd gesloopt), werden slingerende wandelpaden aangelegd en werd ook de vijver in een meer 'organische' vorm uitgegraven.

Van 1841 tot 1847 werd Sterkenburg verhuurd aan Johanna Maria Kneppelhout-de Gijsselaar (1787-1851) uit Leiden. In deze jaren werd de ridderhofstad stelselmatig een groot deel van het jaar bewoond door deze weduwe en haar zoon Johannes (Jan) Kneppelhout (1814-1885), de befaamde letterkundige die vooral bekend is onder zijn nom-de-plume 'Klikspaan'.

Sterkenburg moet de familie Kneppelhout goed zijn bevallen, want eind 1847 werd de buitenplaats verkocht aan Mr Karel Jan Frederik Cornelius (Cees) Kneppelhout (1818-1885), die zich dankzij zijn aanzienlijke fortuin volledig kon wijden aan zijn passies zoals kunst, letterkunde, geschiedenis en jacht. Met Cees Kneppelhout zou voor Sterkenburg een periode aanbreken die als geen ander bepalend is geweest voor de verschijningsvorm van heden ten dage.

18e eeuw: Lustoord aan de Langbroekerwetering

In 1725 zag Florentina, douairière van de met schulden overladen Johan baron van Hardenbroek, zich uit geldnood genoodzaakt het te verkopen aan Mr Johan Frederik Mamuchet van Houdringe (1692-1740), telg van een zeer gefortuneerd patricisch geslacht. Via zijn zuster zou het vererven op het geslacht Van Westrenen, een Utrechts regentengeslacht dat Sterkenburg tot 1847 in handen zou hebben.

In de periode 1754-1767 vond één van de meest ingrijpende verbouwingen van Sterkenburg plaats, in opdracht van Mr Jan Jacob van Westrenen (1685-1769). De bouwmeester die verantwoordelijk was voor deze renaissance van Sterkenburg was de Utrechtse bouwmeester Jan (Joan) Verkerk, die ook de architect was van het nieuwe gebouw van de Fundatie van de Vrijvrouwe van Renswoude te Utrecht (waarvan Jan Jacob regent was) en voor het fraaie grafmonument van de familie Van Westrenen dat in 1769 in de Jacobikerk verrees. Het resultaat van de verbouwing was onder meer een formeel voorplein met aan weerszijden langgerekte bijgebouwen (koetshuizen, stallingen, dienstverblijven), waarbij het oostelijk koetshuis was geïntegreerd met het in 1626 opgerichte poortgebouw. Een centrale zichtas liep tussen deze symmetrische bebouwing door in zuidelijke richting, een tweede zichtlijn van oost naar west door de poort richting de vijver.

In het laatste kwart van de 18^e eeuw werd ook een begin gemaakt met de heraanleg van de strakke en formele 17^e-eeuwse park- en tuinaanleg in de toen in zwang rakende Engelse landschapsstijl van Lancelot 'Capability' Brown.

19^e eeuw: gedaanteverwisseling van een buitenplaats

Nadat Mr Jan Jacob van Westrenen II (1802-1827) ongehuwd te Florence overleed werd Sterkenburg in 1829 bij publieke veiling verkocht. De heerlijkheid bleef wel in de familie en werd gekocht door zijn halfzuster Anna Maria Cornelia van Westrenen (1782-1856), gehuwd met Mr Pieter Anthony Hinlópen (1780-1849). Het echtpaar Hinlópen heeft met name zijn stempel gedrukt door de volledige heraanleg van park en tuinen in Engelse landschapsstijl. Deze aanleg werd omstreeks 1830 uitgevoerd naar een ontwerp van

neoclassicistisch landhuis in U-vorm, waarbij de oude poort en een ronde toren werden gesloopt. Alleen de kleine toren op de zuidwesthoek en de gracht rondom het huis zouden nog blijven herinneren aan het middeleeuwse huis van weleer.

Na haar dood vererfde Doorn op haar zoon uit haar eerste huwelijk, Jhr Mr Andries Cornelis Willem Munter (1774-1861) te Amsterdam. Toen diens echtgenote Johanna Maria Warin in 1874 stierf kwam Huis Doorn in het bezit van haar schoonzoon Samuël John graaf van Limburg Stirum (1798-1875), gehuwd met Susanna Sophia Munter (1800-1855), die het in 1874 liet veilen.

Het kasteel werd gekocht door Cornelia Henrietta Labouchère-van Lennep. Toen zij in 1902 overleed werd Huis Doorn verkocht aan Wilhelmina Cornelia barones van Heemstra *née* de Beaufort (1843-1927).

Kaiserliche Residenz

In 1919 brak voor Huis Doorn een periode aan die als geen andere de geschiedenis van dit kasteel gekleurd heeft. Het kasteel, met 59 hectare grond, werd voor 500.000 gulden gekocht door de laatste koning van Pruisen en keizer van Duitsland, Wilhelm II (1859-1941), het huis met 59 ha grond voor 500.000 gulden.

De keizer, die na het verlies van de Eerste Wereldoorlog werd afgezet en Duitsland moest verlaten, verbleef vanaf 1918 bij graaf van Aldenburg Bentinck op kasteel Amerongen. De keizer, die Huis

Doorn met zijn vrouw Augusta Victoria von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg (1858-1921) betrok, liet het huis inrichten met meubels, schilderijen en kunstvoorwerpen uit zijn kastelen en paleizen in Berlijn en Potsdam; in totaal werden 34 wagonladingen in Doorn gelost. Kort na het overlijden van zijn vrouw hertrouwde Wilhelm in 1922 met Hermine Prinzessin von Schönau-Carolath *née* Prinzessin Reuss zu Greiz (1887-1947).

‘Der Kaiser’ overleed in 1941 op Huis Doorn; ten noorden van het huis werd een mausoleum gebouwd, waarin het stoffelijk overschot van de keizer werd bijgezet.

Museum Huis Doorn

Op 1 januari 1942 werd Huis Doorn een ‘Hohenzollern Museum’ geworden. Na de oorlog werd Huis Doorn door de Nederlandse staat, als Duits bezit, geconfisqueerd, maar behouden als museum. In 1990-1992 werd Huis Doorn gerestaureerd en, ten behoeve van de museumfunctie die het heeft, gemoderniseerd.

KASTEEL STERKENBURG

Het particulier bewoonde Kasteel Sterkenburg te Driebergen-Rijsenburg heeft in zijn lange geschiedenis herhaaldelijk gedaanteverwisselingen ondergaan. In de 18^e eeuw verrees, evenals dat bij Huis Doorn het geval was, op de 13^e-eeuwse funderingen een statig landhuis, al behield Sterkenburg desondanks meer haar middeleeuwse karakter. In de 19^e eeuw volgde een laatste, zeer ingrijpende verbouwing, bepalend voor de hedendaagse verschijningsvorm van Sterkenburg.

13^e-18^e eeuw: adellijke burcht in het Langbroek

Sterkenburg neemt in het Langbroekerweteringgebied een bijzondere plaats in: in tegenstelling tot de meeste van deze kastelen vindt het niet zijn oorsprong in een versterkte (veelal rechthoekige) woontoren die zich ontwikkeld heeft tot buitenplaats, maar was het van oudsher een verdedigingsburcht. Het grondplan van Sterkenburg, ondanks de verbouwingen door de eeuwen heen nog duidelijk te zien, is dat van een polygonale ringburcht, met op de hoek een forse ronde toren.

Sterkenburg werd medio 13^e eeuw gebouwd en wordt eerst in 1261 vermeld. Het werd gesticht door het roemruchte en invloedrijke heren van Wulven, bisschoppelijke ministerialen (dienstmannen) die vanaf de 11^e eeuw een steeds grotere machtspositie verwierven. Het geslacht Van Wulven was nauw betrokken bij ontginningen, zoals die van het Langbroek, en stond aan de bakermat van vele andere ridderhofsteden.

De bouwheer was hoogstwaarschijnlijk Gijsbrecht van Wulven, ridder, vermeld tussen 1238 en 1250. Diens zoon Ernst (vermeld 1265-1295) zou de bouw van het kasteel hebben voltooid. De oudste vermelding van Sterkenburg dateert uit 1261, toen – na een hoop gesteggel – het “castrum Langebruch” ofwel “burcht in het Langbroek” door de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden werd overgedragen aan Otto, graaf van Gelre en Zutphen.

Deze tak van het geslacht Van Wulven zou zich, zoals gebruikelijk, naar zijn bezit noemen. Dit geslacht Van Sterkenburg stierf in 1482 in de mannelijke lijn uit met Gijsbrecht II van Sterkenburg. Met vooruitziende blik had hij Sterkenburg in 1456 al aan zijn dochter Catharina geschonken, toen zij in het huwelijk trad met de Gelderse edelman Wouter (Wolter) van Isendoorn.

Sterkenburg, dat evenals Huis Doorn in 1536 door de Staten van Utrecht erkend werd als ridderhofstad, zou tot het begin van de 18e eeuw louter door vererving van hand tot hand gaan. Via Mechteld van Isendoorn († 1616), gehuwd met Reinier van Aeswijn (1544-1620), in leven thesaurier-generaal van de Verenigde Provinciën en één van de ondertekenaars van de Unie van Utrecht, vererfde het in op het geslacht Van Mathenesse, door het huwelijk van Antonetta van Aeswijn, vrouwe van Sterkenburg, in 1666 met Gijsbert van Mathenesse. De 17e eeuw bracht de bezitters van Sterkenburg overigens weinig goeds: in 1646 was de vader van Antonetta (die in 1647 postuum werd geboren), Anthonis van Aeswijn, in het bos bij Sterkenburg vermoord en ook voor het gezin Van Matenesse was weinig geluk beschoren. In 1668 overleed zontje Jan als zuigeling, in 1669 overleden zowel Antonetta als haar dochtertje Judith en in 1670 volgde ook Gijsbert zijn vrouw en kinderen in het graf. Na de gebruikelijke erfeniskwesties kwam Sterkenburg uiteindelijk in het bezit van Florentina van Mathenesse (1663-1729).